

TUDOMÁNYPOLITIKA MAGYARORSZÁGON
II. A DISZCIPLÍNÁK MŰVELÉSE

POSZLER GYÖRGY
MŰVÉSZETEK

1825

MAGYARORSZÁG AZ EZREDFORDULÓN

TUDOMÁNPOLITIKA MAGYARORSZÁGON
I-II-III.

- I. Tudománypolitika válaszáton
- II. A diszciplínák művelése
- III. Magyarországi kutatóhelyek

Programvezető és szerkesztő
Glatz Ferenc

Olvasószerkesztő
Balogh Margit, Pótó János

TUDOMÁNYPOLITIKA MAGYARORSZÁGON
II. A diszciplínák művelése

POSZLER GYÖRGY

Művészetek

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BUDAPEST • 2002

Szerkesztő
GLATZ FERENC

Olvasószerkesztő
Balogh Margit

ISBN 963 508 277 0 Ö

ISBN 963 508 345 9

ISSN 1587-2408

Kiadja
a Magyar Tudományos Akadémia
A kiadásért felel: Glatz Ferenc, az MTA elnöke
Nyomdai előkészítés:
az MTA Történettudományi Intézetének kiadványcsoportja
Vezető: Kovács Éva
Borító: Horváth Imre
Tördelés: Turcsán Anita
Nyomdai munkák: Áldási és Németh Nyomda Bt.
Felelős vezető: Áldási Pálné
Megjelent 2,1 (A/5) ív terjedelemben, 1500 példányban

A művészeti kutatások

A művészeti kutatások keretében a szépirodalomra, képzőművészetre, zenére, színházművészetre és filmművészetre vonatkozó tudományos vizsgálódásokat szükséges áttekinteni.* A „művészeti kutatás” kifejezés a köznyelvben sokfélélt jelent, beleértve az alkotó művészeknek anyagukkal, művészeti ágazatuk, műfajuk sajátos problematikájával való kreatív viaskodását is. Itt tudományos kutatásokról van szó, amelyeknek általános sajátossága, hogy nem a mű megalkotására, hanem befogadására vonatkoznak. Művészeti áganként, illetve diszciplínánként foglalnak vagy nem foglalnak magukba elméleti stúdiumokat, de minden esetben történeti kutatásokat. Mindez azonban mindössze a tudományos kutatások legfőbb tendenciáit és eredményeit emelheti ki a teljességnek mindenfajta, még a felsorolások szintjén sem jelentkező igénye nélkül. Előzetesen azonban lényegesnek látszik néhány megjegyzés.

1. A művészeti kutatások megjelölése csupán egy kvázi-diszciplináris vagy interdiszciplináris fogalom, amelynek az ad létjogosultságot, hogy a fent megjelölt tudományágak mindegyikének a tárgya valóban egy-egy művészeti ág. Így együttesen meg lehet őket közelíteni a művészeti kutatás fogalmával. Azonban tisztában kell lenni azzal, hogy mindegyik diszciplína a saját tárgyára szorítkozik, a másik diszciplínával e szélesen felfogott tárgyi rokonságon túl kapcsolata nincs, és önmagát nem általában művészeti kutatásként, hanem irodalom-, képzőművészet-, zene-, színház- és filmkutatásként értelmezi. Vagyis nem az általában vett művészet tudományáról, hanem az egyes művészeti ágak tudományairól van szó.

2. Egyértelmű, hogy a tárgy természete, ideológiai „fertőzékenysége” miatt e területeken volt a korábbi évtizedekben az ellenőrzés a legerősebb, a nyomás a

* E vázlatot az egyes akadémiai osztályokon lefolytatott diszciplináriták Kulcsár Szabó Ernő, Kálmán C. György, Domokos Péter, Kovács Árpád, Eckhardt Mária, Marosi Ernő és Bécsy Tamás által készített előterjesztéseinek és a hozzájuk érkezett írásos hozzászólásoknak a helyenként szövegszerű felhasználásával, kiegészítésével, megszerkesztésével és rendszerezésével állította össze a szerző.

legsúlyosabb. Ez pedig rányomta bélyegét e diszciplínák helyzetére és fejlődésére. Az újabb és korszerűbb elméleti és módszertani iskolák hozama mindig csupán hatalmi pozíciókból kezdeményezett vagy folytatott viták során, „ellenszéllel” szemben érvényesülhetett. Így számolni kellett ezek késleltetett befogadásával.

3. Az erősebb ellenőrzés és súlyosabb nyomás – különböző mértékben ugyan – kihatott e diszciplínák nemzetközi kapcsolataira. Megnehezítette azok kiépítését és hátráltatta a felzárkózás ütemét. Így a kapcsolat- és lépéstartás egyértelműen nehezebb volt, mint a más jellegű, például természettudományi diszciplínák esetében.

4. E kutatási területeken – jobban, mint bárhol másutt – felmerül a „nemzeti tudományok” e helyen részleteiben és mélységében természetesen nem tárgyalható problémaköre. Annyit azonban meg kell jegyezni, hogy e kutatások tárgya és eredménye elsősorban a hazai szakmai és szellemi közvéleményt érdekli. A művészet egyetemes jellege mindazonáltal elválaszthatatlanná teszi a „nemzeti tudományos” szempontot az egyetemes („emberi”, „világ-”) kultúra kutatásától. Ez különösen nyilvánvaló ott, ahol a médium (pl. zene, képzőművészet) maga is általános, nem nemzeti nyelv. Ezt az aspektust hangsúlyozza az egyetemes kulturális örökség megóvásának és kutatásának újabban joggal hangsúlyozott szempontja. Ebben a tekintetben a nemzeti kulturális örökség nemcsak a nemzeti történelem emlékeit, hanem az egyetemes kultúra nemzeti tulajdonban (közgyűjteményekben) lévő hagyatékát is jelenti. Az ezzel szembeni kötelezettségek a civilizált emberi létből vezethetők le. A nemzetközi szakmai és szellemi közvélemény érdeklődésére kevésbé tarthat igényt. Ez a legerőteljesebben a nemzeti nyelvhez kötött irodalom esetében érvényesül. Azonban itt is differenciáltan jelentkezik. Nyilván erőteljesebben érvényesül a magyar irodalomtörténet-írásban. Kevésbé az irodalomelmélet művelésében. És még kevésbé vagy egyáltalán nem érvényesül a modern filológiai kutatásokban. De valamelyest jelen van a leginkább „nemzetközi nyelvű” zene esetében is. Mindez e területeknek nem hátránya, csupán sajátossága, amit a nemzetközi kapcsolatok tekintetében és a nemzetközi mérce számbavételében feltétlenül figyelembe kell venni. Nem arról van szó, hogy nemzetközi mércét nem lehet alkalmazni. Hanem arról, hogy e mércét a vizsgált területek sajátosságainak megfelelően kell alkalmazni.

E szempontokat figyelembe véve lehet áttekinteni az egyes művészeti ágakra vonatkozó kutatásokat. Az áttekintés előtt azonban érdemes néhány megjegyzést tenni a művészetek egészére vonatkozó esztétikai kutatásokról is.

Néhány megjegyzés az esztétikai kutatásokról

Az esztétikai kutatásokról – filozófiai diszciplínáról lévén szó – a filozófiai kutatások körében kell számot adni. Bevezetésként, a művészeti kutatások háttéréként azonban néhány jellemvonás itt is megfogalmazandó.

A hagyományos értelemben vett, a művészet mint szellemi forma egészére, általában vett természetére vonatkozó általános esztétikai kutatások elvékonyodtak és speciális irányt vettek. Ennek legfőbb oka abban kereshető, hogy napjaink erősen megváltozott művészete a klasszikus esztétika klasszikus fogalomrendszerével nem magyarázható, legfeljebb félremagyarázható. Így az általános esztétikainak nevezhető vizsgálódások elsősorban a régi fogalmak és új jelenségek szembeszítettségére irányultak. Arra, hogy mennyiben alkalmazhatók és mennyiben nem a régi fogalmak az új jelenségekre. Vagy milyen módosított vagy új fogalmak kialakítására lehet szükség. Ezen az alapon kezdődhetett meg a tradicionális művészet és a klasszikus modernitás esztétikájához képest egy antiesztétikának, a posztmodernitás esztétikájának a körvonalazása. Ez ígéri a hagyományos általános esztétika folytatását a megváltozott viszonyok között. A kutatások nagyobbik része azonban más irányokban tájékozódik.

A kutatások két fő iránya az esztétikatörténet és az ágazati esztétika. Mindkét esetben figyelembe veendő, hogy a felsőoktatásban igencsak szükség van korszerűnek tekinthető esztétikatörténeti és ágazati esztétikai összefoglalásokra. Vagy legalábbis olyan szöveggyűjteményekre, amelyekben e szakágak korszerű szempontrendszerre elérhető.

Az esztétikatörténeti kutatások középpontjában korábban – a hagyományoknak megfelelően – a klasszikus német esztétika és ennek különböző formákban való továbbélése állott. A jelenben azonban ehhez képest fontos eltolódások mentek végbe. Megerősödött az antikvitás és a középkor esztétikájának a kutatása. És fokozott figyelem irányult napjaink esztétikai iskoláinak a kutatására. E tendencia a frankfurti iskola esztétikájának a kutatásával kezdődött. Folytatódott a strukturalizmussal párhuzamos vagy azután jelentkező áramlatoknak a tudományos recepciójával. A hermeneutikával, befogadasesztétikával és az úgynevezett posztstrukturalista paradigmán belül jelentkező áramlatokkal, főképpen a dekonstrukció elméletével. Igen lényeges eredmény, hogy ezen irányzatok fontos szövegei, tudományos igényű összeállított antológiákban, meglehetősen bő választékban hozzáférhetőek lettek.

Az ágazati esztétikai kutatások nehezen választhatók el az egyes művészetekre vonatkozó tudományos történeti vagy elméleti összetevőinek a kutatásától. Legfeljebb e kutatások általánosabb, a művészeti szellemi forma egészére jobban figyelő, filozófiai orientáltságáról lehet szó. E kutatások főként a hazai irodalom-

történet, az irodalomelmélet, a zenetörténet és zeneelmélet, a művészettörténet, a színház- és filmtörténet és -elmélet egyes kérdéseire irányulnak. Legfőbb jellemzőjük a filozófia-esztétikai megalapozottságú műelemzések gazdagsága. Az irodalomtudományhoz, zenetudományhoz, művészettörténet-íráshoz, színház- és filmtudományhoz való viszonyuk pontosabb tisztázása alaposabb elméleti vizsgálódást igényelne.

Az esztétikai kutatások külön területe a Lukács-kutatás. A középpontban az életmű kéziratban lévő részének feldolgozása és kiadása, a levelezés megjelentetése, valamint az életmű tudományos és szellemi környezetének vizsgálata, dokumentumainak publikálása áll. Ehhez tartozik természetesen az életmű hazai és külföldi recepciójának a feldolgozása, dokumentumainak a publikálása is.

Az esztétikai kutatások két központja ennek megfelelően az ELTE Bölcsészettudományi Karának Esztétikai Tanszéke és az MTA Lukács Archívuma. Ezen kívül esztétikai jellegű kutatások egy-egy egyetemen folynak. E tekintetben főként a JATE és a JPTE elméleti tanszékeinek kutatási és kiadói tevékenysége emelhető ki.

A művészeti kutatások tartalmi összetevői és területei

A jelzett tudományterületeken folyó kutatások áttekintése előtt megfogalmazandó néhány, az egész művészeti kutatásra jellemző vonás.

A művészeti kutatások ugyan az egyetemes művészetre vonatkoznak, érdeklődésük középpontjában mégis elsősorban a hazai művészet áll. Ez veti fel a „nemzeti tudományok” már érintett problémáját. Szó van elsősorban a magyar irodalomtörténetről, de a magyar művészettörténetről, zenetörténetről, színház- és filmtörténetről is. Ez nem nemzeti bezárkózás, hanem a nemzeti hagyomány feldolgozásának és értelmezésének természetes igénye. Nincs szó – természetesen – az irodalom esetében a modern filológiai kutatásokról és az egyes tudományágakban az adott tudomány elméleti összetevőjéről, irodalomelméletéről, zeneelméletéről – és így tovább. A nemzeti tudomány megjelölés ezáltal kizárólag a tárgy és a befogadó közösség jellegére, hazai kötöttségére utal.

A vizsgált kutatási területek mindegyikében végbe ment az utóbbi évtizedekben az egyetemes tudomány korszerű, új területeinek, tartalmi és módszerbeli eljárásainak folyamatos recepciója. Ez azonban nem radikális „paradigmaváltást” jelentett, hanem az irányzatok és módszerek egymás mellett élését, termékeny pluralizálódását. Ennek következtében elmondható, hogy mindegyik területen az irányzatok és módszerek igen széles skálája van jelen.

A művészeti kutatások sajátos problémája az, hogy a jelen művészeti kultúrája, annak mintái és struktúrái egyben a történeti jelenségek befogadásának modelljeiként is szolgálnak. Ezért valamennyiüknek hangsúlyos igénye a jelenkor (ún. „kortárs”) kultúrájához való viszony megfogalmazása, ami egyben a történeti és kritikai megközelítés együttes szükségességét is jelenti. A közelmúlt egyik legfontosabb, korszakalkotó változása a művészeti tolerancia elé állított normatív és szelektív korlátok ledőlése volt.

Néhány feladat a vizsgált kutatási területek mindegyikében – a vizsgált tárgyak természetéből következően – szilárdan jelen van. Így jelen van a kutatott tárgyak összegyűjtése, megóvása, feldolgozása, rendszerezése és kiadása. A kutatott tárgyak összegyűjtése, értelmezése és elemzése során felmerült tapasztalatok elméleti-módszertani általánosítása. Az erre vonatkozó, a nemzetközi tudományosságban jelentkező tendenciák összegzése. És jelen van mindezek szintéziseként az adott kutatási terület önreflexiója. Önértelmezése és önreflexiója, metatudománya kialakulásának legalábbis a lehetősége. Határozottabban jelentkezik ez a nagyobb hagyományokkal rendelkező irodalom-, zene- és művészet-történet-kutatásban. De kezd körvonalazódni a saját területét és kompetenciájának határait most kereső színház- és filmkutatásban is.

A kutatások tartalmi összetevőit és területeit célszerű művészeti áganként, egymástól elválasztva áttekinteni.

Irodalmi kutatások

Az irodalmi kutatásokban elválnak egymástól a magyar irodalomra és a más nemzeti kultúrák és nyelvek irodalmára vonatkozó kutatások, az úgynevezett modern filológiák. A kutatások egyik, az utóbbi években erőteljesen fejlődő ága, az irodalomelmélet tekintetében azonban a problémák mindkét kutatási irányban azonos módon jelentkeznek. Ugyanez vonatkozik az egyetemes tudományosságban érvényesülő új irányzatok és módszerek hazai recepciójára is.

A magyar irodalomra vonatkozó kutatásoknál egyértelműen felmerül a nemzeti tudomány gondja. A kutató elsődlegesen nemzeti nyelve irodalmának tudósa. Még akkor is, ha ennek kutatását rangosan csak a világirodalmi folyamatok távlatában végezheti, és mindenképpen jártas más nemzeti irodalmakban is. Továbbá a magyar irodalomra vonatkozó kutatás elsősorban a hazai szakmai közönség és a szélesebb szellemi közvélemény érdeklődésére tarthat számot.

A magyar irodalomra vonatkozó kutatások részterületei

Magyar irodalomtörténet. A korábban elkészült két nagy szintézis (*A magyar irodalom története* a kezdetektől 1945-ig, és 1945 és 1975 között) után a kutatás újabb

összefoglalás elkészítésére nem törekszik. A cél alkotói monográfiák, kismonográfiák, portrék, esetleg korszak-monográfiák megírása. Ez a szándék egyre inkább közeledik a mai irodalom alkotóihoz. Így születtek meg a *Kortársaink* és a *Tegnap és ma* kismonográfia-sorozat darabjai. Ezek közül némelyik a legmagasabb tudományos mércével is mérhető. Megemlíthetők még a kultuszkutató-sok, a nagy alkotók fogadtatásának történetét feldolgozó monográfiák is.

Szövegkritika, textológia, kritikai kiadás, bibliográfiai kutatás. Ezek között szerepelnek a nemzeti irodalom klasszikusainak kritikai kiadásai, illetőleg ilyen kritikai kiadások munkálatainak a befejezése. Ezek olykor hosszú évtizedekkel ezelőtt indultak, de vagy a sorozatszerkesztők halála miatt, vagy az anyagi források elapadása miatt abbamaradtak. E munkálatokban a szövegkritika régóta kikristályosodott klasszikus módszereinek és új eljárásainak a vívmányai együtt és egymást erősítve jelentkeznek. Jelentős eredménynek tekinthető a négy évtizeddel ezelőtt kezdődött, nyolckötetes magyar irodalmi bibliográfia befejezése.

Kritikatörténet. Az irodalomtörténet-írás önreflexiójának, a hazai irodalmi tudat története feltárásának szándéka hozta létre a kritikatörténeti monográfiák sorát. Kritikatörténet az angol és francia terminológiának megfelelően. Vagyis az irodalomtudomány és az irodalomkritika története az összefoglaló szintézisektől az alkotói monográfiákig és a napi irodalombírálatig terjedő skálán. Nem csoportmunka és egységes kompozíció, hanem részmonográfiák sora. A sorozat íve a középkor irodalmi gondolkodásától a nyelvújítás irodalomszemléletéig és a reformkori irodalomkritikától a pozitívizmusig terjed. Majd a 20. század uralkodó irányzatainak feldolgozásával folytatódik.

Komparatiztika. A magyar irodalomtörténeti kutatásoknak és a modern filológiának az egysége vagy legalábbis interdiszciplináris együttműködése valósul meg a hazai irodalomkutatás egyik sok eredményt felmutató ágazatában, a komparatiztikában. Az összehasonlító irodalomkutatás szempontjai az irodalomtörténeti és műfaj történeti kutatásokban is megjelennek. Néhány témakör azonban külön kiemelendő. Főként az egyes régiókra irányuló vizsgálódásokról van szó. Így a kelet- és közép-európai régió irodalmának, művelődés- és mentalitástörténeti hagyományainak kutatása. És fontosnak tekinthető a Monarchia soknyelvű irodalmi hagyományainak komparatiztikai vizsgálata. E vizsgálódások igencsak sokrétűek. Helyet kap bennük a komparatiztika újradefiniálásának elméleti igénye mellett a poétika, az intertextualitás és a hermeneutika módszertani szempontrendszer. A publikációkban előtérbe kerülnek a műalkotás szövegének és időbeliségének, valamint a különböző művészeti ágazatok egymás mellett élésének és kölcsönhatásának problémái. Ezek mellett jelentkezett új, részben komparatiztikai részdiszciplínaként a hazai *baltisztika*. Feldolgozás ké-

szült a balti filológia rendszeréről és történetéről. Valamint áttekintés született a balti övezet kultúráiról, népköltészetéről és irodalmi életéről is.

A fentiek mellett sok eredményt felmutató kutatási terület a verstan, a több szempontot tartalmazó, de irodalmi vonatkozásokat is magában foglaló általános hungarológia, a könyvtörténet és a tudományos kutatásokra támaszkodó, azokkal több ponton érintkező, sok műfajt átfogó irodalomkritika.

Az *irodalomelméleti* kutatások alakulása csupán a magyar irodalomkutatás és a modern filológiák metszéspontján, a két terület termékeny kölcsönhatásában vizsgálható. Mert egyrészt az irodalomelméleti kutatások a század legfontosabb elméleti és módszertani irányzatainak a feltárásával új szempontokat adtak a modern filológiáknak. Másrészt azonban a modern filológiák saját kutatásaikban nemcsak az adott kultúra és nyelv irodalmának jelenségeit vizsgálták, hanem elemezték az adott kultúrában és nyelvterületen jelentkező elméleti és módszertani irányzatokat is. Ezzel pedig termékenyítően visszahatottak nemcsak általában az irodalomelméleti kutatásokra, hanem a magyar irodalomtörténeti vizsgálódásokra is. E kölcsönhatás eredményeképpen ment végbe a magyar irodalomtudomány elméleti és módszertani megújulása. Ennek a lépcsői viszonylag pontosan követhetőek. Annál is inkább fontos ennek az összegzése, mert e területen érvényesült legerősebben a korábbiakban már említett, egykori ideológiai nyomás. Ezek a kutatások folytak leginkább – mint már erről szó esett – „ellen-szélben”. Ennek ellenére, vagy éppen ezért a század jelentős elméleti és módszertani irányzatainak az elemzése megtörtént, és megszülettek azok az értelmező bevezetővel és jegyzetanyaggal ellátott szöveggyűjtemények, amelyek a legfontosabb dokumentumokat a közönséghez eljuttatták. Továbbá megjelentek az egyetemes irodalomelmélet legfontosabb művelőinek válogatott művei és a hazai kutatóknak az erre az anyagra vonatkozó tanulmánykötetei. Ez az orosz formalizmustól a strukturalizmus különböző változatain, a szemiotikán, a narrációelméleten, a hermeneutikán és recepcióesztétikán át egészen a „posztstrukturalista paradigmáig”, a dekonstrukció elméletéig terjedő skálán megtörtént. És természetesen az irányzatok megnevezését még lehetne folytatni. Ez a következetes elméleti feldolgozás vezetett oda, hogy a hazai irodalomtörténeti kutatások metodikája is megújult – a magyar irodalomtörténeti vizsgálódásokban és a modern filológiákban egyaránt. E módszertani megújulás nem éles paradigmaváltást, vagy régi metodikák egyeduralmával vagy túlsúlyos voltával szemben új metodikák egyeduralmát vagy túlsúlyos voltát jelenti. Hanem azt, hogy kialakult vagy legalábbis kialakulóban van az egyes, az előbb említett irányzatok közül jó néhánynak a hazai műhelye és iskolája. Amelyek a jövőben remélhetőleg erősödni fognak. És azt is jelenti, hogy a hazai irodalomtudomány

alkotásaiban a történeti és művelődéstörténeti szemlélet mellett, sok esetben azal ötvöződve, az irodalmiság minőségeinek, a szöveg szervezettségére vonatkozó szemléletnek, a műalkotás mibenléte és létmódja felfogásának, a műalkotás értelmezhetőségének, a befogadási folyamat változatainak, a jelentés stabilitásának vagy dekonstruálhatóságának és sok minden egyébnek a különböző variációi termékenyen megjelennek.

A modern filológiai kutatások részterületei

E témakörökben figyelembe veendő, hogy e kutatási területeket ugyan összefoglalhatjuk a modern filológiák címszava alatt, lényegében azonban önálló diszciplínákról van szó. Amelyek sajátos kutatási területtel, külön fejlődési tendenciákkal és részben eltérő metodikákkal is rendelkezhetnek. Még akkor is, ha – természetesen – sok bennük a közös vonás. E szempontok a kultúránként és nyelvterületenként való áttekintésnél is érvényesítendőek.

Anglisztika és amerikanisztika. E területeken – bizonyos nemzetközi irányzatokkal párhuzamosan – folyamatban van a hazai kutatási irányok kiszélesedése. Ennek egyik fő iránya az interdiszciplináris kulturális stúdiumok megjelenése. A nagy kulturális összefüggések kutatása jogosan jelentkező, korszerű igény. Ugyanakkor nem kívánatos, hogy az elméletileg megalapozott irodalmi-irodalomtörténeti kutatások feloldódjanak egy tartalmilag és módszertanilag nem eléggé körülhatárolt, szélesebb diszciplínában. A tágabb összefüggéseken belül is szükséges az irodalomtudományi kutatások autonómiájának a megőrzése. E tendencia mellett jelen van a kutatásokban az ikonológia és a műértelmezés összefüggéseinek folyamatos vizsgálata, az amerikai irodalomtudomány különböző irányzatainak feldolgozása. Továbbá a már korábbi tradíciókkal rendelkező amerikanisztika mellett fellendülőben vannak az irlandisztikai, kanadisztikai és ausztralisztikai vizsgálódások.

Russzisztika és szlavisztika. A hazai russzisztikai kutatások a képzési keretek szűkülése ellenére is megőrizték korábban elért tudományos színvonalukat. A kutatásokon belül jól elkülöníthető irányok és műhelyek alakultak ki: a kultúrák érintkezésével és kölcsönhatásaival foglalkozó komparatisztikai kutatások; a műfajpoétikát és diszkurzív szövegelemzést érintő kutatások; az orosz hermeneutikai hagyomány folyamatos feldolgozása; az orosz kultúra fejlődésbeli sajátosságainak elvi kérdéseivel és ezen belül az orosz regény történetével foglalkozó vizsgálódások; az orosz szimbolizmus alakulásának vizsgálata. Megtörtént a korábbi írói monográfiák, kontaktológiai, irodalom- és kultúrtörténeti antológiák, tanulmánykötetek eredményeinek összefoglalása egy kollektív munkával létrehozott irodalomtörténeti szintézisben. A szlavisztikát művelő műhe-

lyekben korábban a nyelvészeti, nyelvtörténeti kutatások domináltak. A legutóbbi időben a vizsgálódások szélesedése tapasztalható. Ez kiterjed a szomszédos szláv népek nyelvének vizsgálatán túl e népek történelmének, irodalmának, szokásainak a vizsgálatára. Így összefoglaló feldolgozások keletkeztek a horvát irodalom történetéről. És kialakulóban vannak a hazai szlovén-, ruszin- és ukrán-filológia irodalmi ágának a körvonalai.

Francia-filológia és italianisztika. A francia-filológia területén változatlanul az irodalmi kutatások dominálnak a nyelvészetiekkel szemben. De megjegyzendő, hogy a hagyományos tematika mellett új ágazatként jelentkeznek a frankofón kutatások. Az italianisztikában folytatódik a fellendülésnek a mintegy tíz évvel ezelőtt elindult folyamata. Itt antológiák, szöveggyűjtemények, tanulmánykötetek megjelenésén túl néhány kutatási terület külön kiemelendő. Így szó van a középkor- és Dante-kutatásokról, a reneszánszra, a felvilágosodásra és a romantikára vonatkozó vizsgálódásokról. És megemlíthetők a Novecentóra irányuló kutatások.

Hispanisztika. A kutatásokban e területen az etnohistóriával határos társadalomtörténeti kérdések merülnek fel. A középpontban Spanyolország és Latin-Amerika kultúrái állanak. Ebben szerepet kapnak a hajdani Habsburgmonarchiához kapcsolódó szálak, beleértve a magyar emigrációs hullámok kérdésköreit is. A magyar hispanisztika a spanyol és a francia narratológiára támaszkodva építi ki elméleti és módszertani bázisát. Az utóbbi években erősen fellendültek a portugál irodalommal és kultúrával kapcsolatos kutatások is.

Germanisztika. A hazai germanisztikában elsősorban a szövegértelmező és narratológiai indíttatásban, illetve a hermeneutikai és recepcióesztétikai szemlélet jegyében születnek fontos, mértékadó munkák. Jelentősek a kapcsolattörténeti kutatások is. Ezekben egyrészt a szűkebb régió problémái állnak előtérben – így a magyar–osztrák irodalmi és kulturális kapcsolatok. Másrészt jelentkezik a szűkebb régió kívüli kapcsolatok vizsgálata is – így a magyar–német irodalmi és kulturális kapcsolatok. Külön terület a 20. századi osztrák irodalom elemzése. És helyet kapnak a magyarországi német nyelvű irodalom történetére és az irodalmi élet történetére vonatkozó kutatások is. Megemlíthető még, hogy megkezdődtek a skandinavisztikai, a svéd, norvég és dán irodalomra és kultúrára vonatkozó vizsgálódások. A fellendülő néderlandisztikában pedig komparatizisztikai szemléletű és textológiai kutatások indultak meg.

Zenei kutatások

A hazai zenei kutatásokban az a legnagyobb hagyományokra – nemzetközi kitekintésben is – a zenetörténet, a zeneelmélet és a népzene-kutatás (az

etnomuzikológia) tekint vissza. De régóta kifejlődött, jelentős kutatási ág a zeneesztétika, a hangszerkutatás (az organológia), az akusztika, a zenepszichológia és a zenei előadásmód kutatása. Továbbá erős hagyományokkal rendelkeznek a segédtudományok, például a zenei paleográfia és a zenei szövegkritika. Az utóbbi évtizedek technikai forradalma következtében (elektronikus hangkeltés, számítógépes komponálás) számos új kutatási ág rohamosan fejlődik, amelyeket a szisztematikus zenetudomány foglal rendszerbe.

A zenei kutatások részterületei

A magyar zenetörténeti kutatások területén igen jelentős eredmény a magyar középkor zenéjének feltárása, amit forráskatalógusok, műfaji monográfiák (tropusok, kyriale), összkiadások (antiphonae), hanglemezsorozatok, valamint a középkori sajátos magyar kottaírás történetét bemutató munka reprezentálnak. A magyar anyagon szerzett tapasztalatokat az utolsó másfél évtizedben a kutatók nagy nemzetközi témák művelésében is hasznosították. A középkorból, valamint a 16–18. századból számos, korábban hozzáférhetetlen forrás jelent meg. E kötetek létrejöttének feltétele volt az érintett korszakok forrásainak elemző feltárása, amit egyes forráscsoportok monografikus feldolgozása kísért.

Kiemelt kutatási feladat a „*Magyarország zenetörténete*” című ötkötetes monográfia elkészítése. Az első két kötet, a középkorról és a 16–17. századról, már megjelent. A 18–20. század vonatkozásában a kutatási feladatok a korábbi évszázadokhoz képest megnövekedtek. A 18–19. század esetében kiindulási alapot jelentenek az új dokumentációt és szemléletet nyújtó városmonográfiák, valamint a verbunkos-kutatás fontos eredményeket hozó új publikációi. A 18–19. századi anyagban további forráskutatásokra van szükség. A 20. századi kötet előmunkálatai viszonylag előrehaladott állapotban vannak. Az eddigi eredményekről megközelítő áttekintést nyújtanak a zeneélet- és zeneszerzői életmű-vizsgálatokat megjelenítő forráskiadványok. A korábbi Bartók- és Kodály-kutatások nyomdokain extenzív és intenzív forrásfeltárás és -feldolgozás történt a századelőtől a második-harmadik zeneszerző-generációig, valamint a zenés színház, előadóművészet, kutatástörténet és zeneműkiadás-történet területein.

A Bartók-kutatás a magyar zenetudomány egyik „húzóágazata”, amely az 1950-es évek óta, ismételten megújuló fő kutatási területekkel és módszerekkel, immár a harmadik tudósgeneráció számos jeles személyiségét foglalkoztatja. Jelentős részben a forráshelyzet alakulása szabta meg a magyar Bartók-kutatás egy-egy korszakának fő irányát. A Bartók Archívum megalapítása és a Szabolcsi-iskolából kikerült muzikológusok komplex mű- és stíluselemzései, majd legújabbban a teljes forrásanyagra alapozott kompozíciós módszervizsgálatok

egyértelműen a 20. századi zeneszerzői életműkutatás élvonalába rangsorolták a magyar Bartók-kutatást.

A Liszt-kutatásban (akár az egész zenetudományban) az a nemzetközi tendencia, hogy végre szülessenek meg Liszttel kapcsolatban minden fontos területen a nagy összefoglaló munkák. Ezek azonban ne csupán a korábban feltárt források összegzését jelentsék, hanem új, alaposabb forráskutatásra építsenek. Két kiemelkedően fontos vállalkozás folyik magyar irányítással: Liszt zeneműveinek új összkiadása és a tematikus műjegyzék létrehozása. A forráskutatás rövidesen befejeződik, s a műjegyzék, mely egyaránt hivatott a kutatás és a zenei gyakorlat segítésére, remélhetőleg néhány éven belül elkészül. A két munka között példászerű az együttműködés.

A Kodály-kutatás ma természetszerűen leginkább a Kodály Archívumhoz kapcsolódik, ahol az utóbbi években a hagyatékban maradt kiadatlan anyagok fokozatos feldolgozása mellett készülöben van egy műjegyzék is.

A népzene-tudomány kiemelkedő eredménye, hogy a magyar népzene kritikai forráskiadását, az 1951-ben indított, Bartók és Kodály nevével fémjelzett *Magyar Népzene Tára* sorozatot a mai napig fenntartotta. A rendszerváltás óta – a legújabb tudományos eredményeket felhasználva – három kötet jelent meg, és 1997-ben elérkezett a tizedik kötetig. Hasonló forráskritikai jelentősége van az autentikus (vokális és hangszeres) népzenei sorozatok hangzó publikálásának. Nemzetközileg is figyelemre méltó eredményeket, kiadványokat mutat fel a magyar őshazában ma élő finnugor és török nyelvű (cseremisiz, csuvas, votják, kazányi tatár) népek zenéjének kutatása is. A cigány folklór hazai kutatása néprajzi–szociológiai–viselkedéskutatási beágyazottságával szintén nemzetközi elismertséget szerzett. Évente több ezer kottával gyarapodik a népzenei gyűjtemény. A közelmúltban épült ki a számítógépes adatbázis, mely 100 ezer dallam adatait tartja nyilván, és folyamatosan bővül. Az archív népzenei felvételek megőrzése érdekében megindult a régi felvételek konzerválása. A hangszeres népzene kutatása is egyre több fontos kiadvánnyal jelentkezik.

A szisztematikus zenetudomány eredményei három szempontból is figyelmet érdemelnek. Hangmikroszkópiai módszerekkel, a hangszínek és viselkedésminták összefüggéseinek vizsgálatával, továbbá a hangspektrum és a hangmagasságérzékelés kapcsolatának kutatásával.

Művészettörténeti kutatások

A művészettörténet-tudomány olyan történeti diszciplína, amelynek tárgya a képzőművészet, a szónak eredeti értelmében. Azaz az építőművészetet és az

iparművészetet, illetve ezek történetét is magában foglalja. E tudomány specifikus anyagát – a más történettudományokhoz hasonló forrásokon kívül – az esztétikai kvalitásukban szemlélt tárgyi emlékek alkotják. (Ez – mármint az esztétikai kvalitásokra irányuló figyelem – különbözteti meg más, rokon tárgyi alapra épülő diszciplínáktól, például a régészettől, néprajztól és technikatörténettől.) Ugyanakkor azonban a művészettörténet-tudomány nem tekinti feladatának sem az esztétikai szép magyarázatát, sem az ilyen irányú műélvezet elősegítését vagy közvetítését. A művészettörténet-tudomány önálló diszciplínaként jórészt a régészettől különválva alakult ki. E különválás Magyarországon egészen az 1950-es évekig tartott.

A tudomány mai feladatköre, a diszciplína tárgya a műalkotások biztosítása és értelmezése. A műalkotások biztosítása a fizikai állag biztosítását, a műtárgy vizsgálatát, meghatározását, azaz kor- és személymeghatározását jelenti. A műalkotások értelmezése a hagyományos interpretációs szempontok, forma- és stílustörténeti módszerek, az ikonográfiai, műfajtörténeti, hermeneutikai elemzések, művészetszociológiai-, művészetszociológiai-, társadalom- és recepciótörténeti megközelítések mellett a megközelítéseknek számos más módját is jelentheti. A modern művészettörténetben éppen ezeknek a módszereknek és kombinációiknak a sokasága, illetve az interdiszciplináris nyitottság játsszák a döntő szerepet.

A magyar művészettörténet hagyományosan nemzeti tudomány. Lényeges szerepet játszik benne a magyarországi művészet története, azaz a hazai művészeti emlékek védelme, számbavétele, interpretációja, a művészet magyarországi történetének összefoglaló ábrázolása.

A mai kutatásokat hátráltatja az alapkutatások és az átfogó összefoglalások hiánya. A kézikönyv-irodalom és a szakbibliográfia hiányos. A művészeti lexikon felújításra szorul, művészlexikon – egy régi kötetet kivéve – nincs. A műemléki topográfia kidolgozása abbamaradt, és a forráskiadás is egyetlen lényeges munkára szorítkozik. A korpuszok a középkor, Mátyás udvara, a barokk festészet és faszobrászat, a rézmetszés, a litográfia, a könyvművészet és könyvdíszítés és a sodronyománcos ötvösművek anyagát dolgozzák fel. Az utóbbi években fellendült a kőfaragványemlékek, valamint a populáris vallási grafika emlékeinek számbavétele. A magyarországi művészet történetének nagy összefoglalásából három kötet jelent meg. A Szépművészeti Múzeum két régi gyűjteményén és az esztergomi Keresztény Múzeumon kívül egyetlen hazai gyűjtemény sem rendelkezik tudományos katalógussal.

A nemzeti művészettörténet-írás és az egyetemes művészettörténeti metodika és értékrend egyensúlya az 1950-es évek óta a hazai művészettörténet-írás

alapvető törekvése. A magyarországi művészettörténet sok tekintetben az egyetemes tudomány feltáratlan mozzanata. Elsődleges érdek, hogy a feltárás és értelmezés munkáját a magyar tudomány végezze el.

A magyar művészettörténet-írásnak évtizedek óta egyik fő iránya az ikonográfiai–ikonológiai kutatás. E téren nemzetközileg is közismert kézikönyv készült. E „budapesti iskola” hagyományai megújítandók és folytatandók.

A hazai tudomány gyorsan reagált a hagyományos stílustörténeti módszert felváltó pluralisztikus törekvésekre. Ezek révén kaptak hangsúlyt a 19. századi hagyományra, főként az építészettörténetre és a 20. századi klasszikus avantgarde mozgalmakra vonatkozó kutatások. E tematikai változások és a jelenkor problémái iránt korábban is tapasztalható nyitottság megkönnyítették annak a változásnak a hazai végbemenetelét, ami a nemzetközi tudományosságot is jellemezte. Vagyis a kortárs művészet felé való fordulást. A jelenkort is befogadni képes művészettörténet elméleti alapelvei tisztáz-tattak.

Az 1980-as évek közepétől paradigmaváltás megy végbe az egyetemes művészettörténet-írásban. A kutatásokban a „nyombiztosítás”, az irodalmi, tudománytörténeti dokumentáció igénye mellett a technikai analízis szempontjai is követelménnyé váltak. Az interpretáció módszertani apparátusa kiszélesült. A hagyományos eljárások mellett alternatív megközelítésmódok érvényesülnek, így például mediális, szemiotikai és interdiszciplináris (mentalitástörténeti, vizuális antropológiai) megközelítések. Jelentős, a megközelítés nézőpontját relativizáló törekvés, a művészettörténet önreflexiója: gyűjtéstörténeti, historiográfiai, recepciótörténeti tények összekapcsolása a műalkotás elemzésével. E kezdeményezések a hazai művészettörténet-írásban is érvényesülnek.

A publikációk területén a nagyobb lélegzetű vállalkozások az anyagközlésre irányulnak. A többség azonban monografikus jellegű tanulmány, kutatási beszámoló. Az utóbbi időszak olykor legtöbb eredményt hozó munkái gyűjteményes kötetekben, esetleg „Festschriftekben” és tudományos igényű kiállításkatalógusokban jelennek meg.

Színház- és filmtudományi kutatások

A színház- és filmtudományi kutatások mindmáig a művészetekkel kapcsolatos kutatások mostohagy gyermekeinek tekinthetők. Nem alakultak ki e kutatások szilárd műhelyei, nem pontosan tisztázott szakmai kompetenciájuk, és mindezek következtében nem erős a szakmai ismertségük és elismertségük. Vagyis e kutatások az önállóvá válás stádiumában vannak.

A színháztudomány az írott dráma és színre vitele elemzéséből, illetve a kettő egységéből tevődik össze. Tehát a színháztudomány kompetenciájába tartozik a dráma, az előadás és a dráma előadásának intézményrendszere. Ennek következőiben a kutatások egyik fontos kérdése az írott dráma és a színháztudomány viszonyának problémája. Így a mai kutatások előzményének csupán néhány magyar drámaelméleti munka vagy egy-egy drámaelemzés számítható, továbbá néhány pozitivistá színháztörténeti kísérlet. Ezen előzmények után az 1960-as évtizedben indultak meg módszeresebb színházi filológiai, forrásfeltáró kutatások és a hazai színháztörténet néhány szakaszára irányuló vizsgálódások. Valamint a magyar és az európai drámatörténet egy-egy életművét elemző publikációk. Ettől számítható a tudományos kutatások valamelyes fellendülése.

E fellendülés eredménye volt a régi magyar színház történetének, a Nemzeti Színház, a Magyar Színház és a Vígszínház történetének a feldolgozása. E problémakörhöz tartozik *A Nemzeti Színház 150 éve* című tanulmánykötet is. Megjelent a módszeres *Magyar színháztörténet* első kötete is, valamint a *Magyar színház-művészeti lexikon*. Ezzel párhuzamosan látott napvilágot néhány fontos színházelméleti vagy színházesztétikai tanulmány és monográfia. Így a színháztípusok kutatásának módszeréről, a színháztípusok dramaturgiájáról, a dráma-modellekről és a színháztudomány lételméletéről. Sőt, megjelent egy összefoglaló színházesztétikai szintézis is.

A filmtudományi kutatások nagyrészt filmtörténeti jellegűek. A magyar némafilm történetéről, a magyar filmművészet születéséről, a hazai animációs film történetéről és az egyetemes filmművészet történetének irányzatairól és egy-egy kiemelkedő alakjáról. Ez utóbbiak erőteljesebben elméleti fogantatásúak. Ahogy elméleti fogantatásúak a magyar film műfaj- és stílustörténetével, valamint a populáris filmművészet esztétikai jellemzőivel foglalkozó kutatások is.

A művészeti kutatások intézményei és közlési formái

A vizsgált művészeti területeken a kutatás intézményes hátterére és a befejezett kutatások eredményeinek közlési lehetősége szempontjából az eltérések meglehetősen nagyok. Az irodalom-, zene- és művészettörténet-tudomány rendelkezik kifejezetten a kutatások céljára létrehozott akadémiai kutatóintézettel. A fokozatosan önállósodó színház- és filmtudomány azonban nem. E körülmény meglehetősen hátráltatja fejlődésüket. Változatosak a közlési lehetőségek is. Legtöbb lehetőség még mindig az irodalomtudományi értekezések és monográfiák számára van, romlott a helyzet a művészettörténet-tudomány esetében, és igencsak esetleges a közlés lehetősége a színház- és filmtudományban.

Közös vonás a vizsgált területeken, hogy az akadémiai intézetek mellett helyenként erőteljesen fellendült az egyetemi tanszékek kutatási tevékenysége. Ugyanakkor e szempontból nehezebb helyzetbe kerültek a közgyűjtemények. Legtöbbjükben a kutatási tevékenység stagnál vagy szünetel.

Az irodalomtudományi kutatásokban változatlanul megtartotta központi vagy vezető szerepét az MTA Irodalomtudományi Intézete. Az intézet továbbra is a magyar irodalomtörténeti kutatások legfőbb műhelye. Emellett rendkívül lényegesek az intézetben folyó textológiai és szövegkiadási munkálatok, a bibliográfiai, kritikátörténeti, irodalomelméleti és a kelet-közép-európai régióra vonatkozó komparatiztikai kutatások. Ez utóbbiakon belül az intézetben alakult ki a baltisztikai kutatás. A textológiai tevékenységben az intézet szerepe teljesen egyedülálló. (Külön kiemelendő a humanista neolatin szövegek kiadása, melyeket nagy nemzetközi érdeklődés fogad.) A különböző műhelyekben folyó irodalomelméleti kutatásokat pedig az intézet ez irányú tevékenysége inspirálta. A kritikátörténeti vizsgálódásokban az intézet tekinthető az egyetlen műhelynek.

Az ELTE Magyar Irodalomtörténeti Intézetében erősek a magyar irodalomtörténeti kutatások – a *Nyugat* történetére, a felvilágosodás korára és a Zrínyi-életműre vonatkozóan. Emellett fontosak a modernség történetére és egyes klasszikus irodalomtörténeti korszakokra vonatkozóan a hermeneutikai és befogadáesztétikai kutatások, és az egzakt-strukturalista irányultságú, a számítástechnikai formalizációra is építő történeti-poétikai stúdiumok.

Az ELTE egyes tanszékei fontos szerepet játszanak a modern filológiai kutatásokban is. Így kiemelendők a russzisztikai, a francia-filológiai, italianisztikai, hispanisztikai és germanisztikai kutatások. Ugyancsak az ELTE a skandinavisztikai és néderlandisztikai kutatások fellendítésének a helye.

A JATE hagyományosan erős a régi magyar irodalom kutatásában, de fontos irodalomelméleti műhely is kialakult az egyetemen. Ezen belül külön megemlítendő a tudományág módszertani fejlődésében lényeges szerepet játszó deKon kutatócsoport. Továbbá ezen az egyetemen folynak a komparatiztikában igen lényeges Monarchia-kutatások. Erősen irodalomelméleti irányultságú germanisztikai műhely is kialakult. Fontosak az angol tanszéken folytatott ikonológiai kutatások. Továbbá jelentős eredmények születtek a francia-filológiában, az italianisztikában és a hispanisztikában is.

A KLTE magyar irodalmi kutatásai a történeti és elméleti szempontok termékeny egységében folynak. Ennek jegyében épült be a kutatásokba a hermeneutika szempontrendszer. Igen fontosak a Csokonaival és általában a felvilágosodással kapcsolatos vizsgálódások. Rendszeresek a 19. század irodalmának műfaj történetével és a határokon túli magyar irodalom történetével kapcsolatos kutatások. A modern filológiákban kiemelendő az angol tanszéken fo-

lyó komparatiztikai és amerikanisztikai kutatás, továbbá a russzisztika és általában a szlavisztika területén folyó vizsgálódás. Komoly eredmények vannak a francia-filológiában, az italianisztikában és a hispanisztikában is.

A JPTE elméleti és modern irodalomtörténeti tanszékeinek együttműködésében komoly elméleti eredmények születtek, amelyek a modernség-konferenciákban és a paradigmaváltás-kötetekben dokumentálódnak. Megindultak a 19. századi vonatkozású recepcióelméleti kutatások is. A modern filológiákban eredményesnek ígérkezik az amerikai elméleti iskolák feldolgozására irányuló vizsgálódás.

A magyar irodalomtörténeti kutatások és a modern filológiák rendelkeznek az ágazatonként kialakult szakfolyóiratokkal, amelyek – ugyan állandó anyagi gondokkal küszködve – viszonylagos folyamatossággal megjelennek. Így a magyar irodalomtörténet folyóiratai az *Irodalomtörténeti Közlemények* és az *Irodalomtörténet*, az irodalomelméleté a *Helikon* és a *Literatura*, a komparatiztikáé a *Neohelicon*, a könyvtörténeté a *Magyar Könyvszemle*. A modern filológia részterületein megemlíthető a *Hungarian Journal of English and American Studies*, a *Studia Russica* és a *Studia Russica Budapestinensia*, a *Slavica* és a *Studia Slavica*, a *Revue d'Études Françaises*, a *Budapester Beiträge zur Germanistik*, a *Néderlandisztikai Füzetek* és a *Res Publica Nostra* sorozat.

A zenetudományi kutatások természetes központja az MTA Zenetudományi Intézete. Feladata az egyetemes és magyar zenetörténet és népzene dokumentumainak gyűjtése, archiválása, tudományos kutatása és kutatási eredményeinek közzététele, valamint a nagy magyar zeneszerzők hagyatékának gyűjtése és feldolgozása. Történeti osztályain folyik a zenetörténet kutatása a középkortól a 20. századig. A Népzenei Osztály és Archívum a magyar népzene, valamint a magyarországi nemzetiségek, illetve a szomszéd és a rokon népek vokális és hangszeres népzenejét gyűjti és dolgozza fel. A Néptánc Osztály nagy filmtárat gondoz, és monografikus feldolgozásokat tesz közzé a magyar nép táncairól. A Bartók Archívum a teljes Bartók-kutatás hazai és nemzetközi jelentőségű központja.

Az alábbiakban felsorolt néhány intézmény is fontos bázisa a kutatásnak. Az Országos Széchényi Könyvtár európai rangú zenei gyűjteménnyel rendelkezik. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola könyvtára az egyik legjelentősebb hazai zenei közgyűjtemény, ahol bibliográfiai és intézménytörténeti kutatómunkák is folynak. Igen fontos kutatóhely a főiskola Zenetudományi Tanszéke. A Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpontban az eredeti anyagra telepített, de azon túl is növekvő kutatás valósul meg. Zenepedagógia-elméleti kutatások folynak a kecskeméti Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézetben. A Kodály Zoltán Archívum a vonatkozó kutatások központja és referenciaszolgáltatója. A kutatás

számára fontos bázis a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és az Országos Idegennyelvű Könyvtár zenei részlege, valamint a Magyar Rádió zenei archívuma is. A JPTE megfelelő tanszékén és a Zeneművészeti Főiskola pécsi tanárképző intézetében zenepedagógiai kutatások folynak.

A művészettörténeti kutatások természetes központja az MTA Művészettörténeti Kutatóintézete. Az intézet foglalkozik *A magyarországi művészet története* című, nyolc kötetre tervezett szintézis megalkotásával. Megjelenteti a *Művészettörténeti Füzetek* című kiadványsorozatot, összeállítja az éves művészettörténeti bibliográfiát, gondozza tudományos folyóiratát, az *Ars Hungariát*. Megjelenteti a művészettörténeti levéltári források gyűjteményét, egyes emlékcsoportok katalógusait. Kiadásra előkészítette *A magyarországi művészet rövid történetét*, válogatásokat jelentetett meg a hazai művészettörténet-írás tudománytörténeti dokumentumaiból. Az intézet részt vesz egyes reprezentatív kiállítások megrendezésében is.

A művészettörténeti kutatások központi könyvtára a Szépművészeti Múzeum könyvtára. Ez rendelkezik a legteljesebb könyvanyaggal és legnagyobb folyóiratanyaggal. Ezen kívül is van még néhány fontos gyűjtemény. Az ELTE Művészettörténeti Tanszéke, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, az Országos Műemlékvédelmi Hivatal, a Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeti és -elméleti Intézete említhető még meg. Az MTA Művészettörténeti Kutatóintézetének gyűjteményei is fontosak a kutatás szempontjából. Az adattár, fényképtár, magyar művészlexikon, levéltári adatgyűjtemény és a könyvtár a magyar vonatkozású kutatások dokumentumbázisát jelenti. Hézagpótló az intézet bibliográfiai tevékenysége is. A fentiek is mutatják, hogy a vidéki könyvtárak vonatkozó anyaga meglehetősen szegényes. Ezért egy vidéken dolgozó művészettörténész nem kerülheti el a fővárosban végzett könyvtári munkát.

Az egyes múzeumok adattára főként a saját gyűjteményre terjed ki. A kutatómunkában nélkülözhetetlen képarchívumok szétszórtak és fejletlenek. A Kárpát-medence művészeti emlékhanyagának nincs egységes fotódokumentációja. A gyűjteményekben kezdetleges a számítástechnika alkalmazása. A nemzetközi adatbázisok, teauruszok, bibliográfiák, képkiadások nem érhetők el.

A szakmai publikációk lehetőségei romlottak. Az egyéb képzőművészeti kiadványok mellett tudományos műveket is megjelentető kiadók megszűntével vagy átalakulásával a kiadás egyetlen lehetséges helye az Akadémiai Kiadó lett. A kiadó privatizációja és az illetékes akadémiai osztály szubvenciójának csökkenése évente legfeljebb egy szerény kiadvány megjelentetését teszi lehetővé. Így a nagyobb munkák kiadásának nincs esélye. Segítséget jelent az Oktatási Minisztérium felsőoktatási tankönyvpályázata. E sorozatban magyar szerzők tankönyvként is használható művei vagy fontos magyar szövegkiadások is megjelenhetnek. A

múzeumok kiadói tevékenysége a nagyszabású, tudományos apparátussal készülő, sok szerző munkáját egyesítő katalógusok kiadására koncentrált. E szempontból a legtöbbet a Magyar Nemzeti Galéria teljesítette. A szakmai folyóiratok anyagi nehézségekkel küzdenek. Ezek között fontos a *Művészettörténeti Értesítő*, az *Acha Historiae Artium* és az *Ars Hungarica*. Hasonló gondok jellemzik a múzeumi bulletinek kiadását is.

Az egyetemes művészettörténet-írás vezető hazai műhelye a Szépművészeti Múzeum. Kiemelendő – jellegükénél fogva – az egyetemi tanszékeknek e téren betöltött jelentős – és erősítendő – szerepe. Évszázadnál hosszabb, töretlen hagyománya Magyarországon csak az ELTE Művészettörténeti Intézetének van; az újabban jelentkező kezdemények sorában megszilárdulni látszik a PPKE-n életre hívott tanszék.

A színház- és filmtudományi kutatások akadémiai intézettel nem rendelkeznek. Működik ugyan az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, valamint a Magyar Filmintézet. Ezeknek az elsődleges feladatukra azonban nem a kutatás, hanem a vonatkozó tárgyi anyag gyűjtése, konzerválása, feldolgozása és hozzáférhetővé tétele. Így valóságos kutatói műhelyek e területeken nem alakultak ki. Az eredmények többnyire egyedül dolgozó kutatók magányos teljesítményei. Legfeljebb a veszprémi egyetemen folyó színháztudományi képzés körül válik lehetővé egy tudományos műhely kialakulása.

A jellemzett helyzet ellenére jelentős az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet tevékenysége. Itt található a színháztudományi kutatások szempontjából legfontosabb könyvtár. Kiadói tevékenysége is említésre méltó. Az intézmény adja ki a *Világszínház* és a *Színháztudományi Szemle* című periodikákat. Itt adták ki korábban a *Korszerű Színház* és a *Színháztörténeti Könyvtár* című könyvsorozatokat. És az intézmény szervezésében vagy legalábbis vonzáskörében születtek meg az előző fejezetben említett lexikonok, színházelméleti és színháztörténeti munkák és fontos kézikönyvek. *Lényeges feltáró munkát végez az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára.*

Nem kutatási intézmény a Magyar Filmintézet sem. Az előző fejezetben említett kutatások egy jelentős része azonban az intézet munkatársaihoz és az intézet tevékenységéhez kapcsolódik.

A hazai művészeti kutatások és a nemzetközi kutatás tendenciái

Általában megállapítható, hogy a hazai művészeti kutatások lépést tartanak a nemzetközi tudományosságban érvényesülő tendenciákkal. Vagyis a hazai kutatásokban is megjelennek azok a tudományos paradigmák, tartalmi és módszer-

tani iskolák, amelyek a nemzetközi tudományos vizsgálódásokat jellemzik. Ez az utóbbi két évtizedben érvényesül, annak ellenére – mint ahogy erről a korábbiakban esett szó –, hogy e területeken volt az ideológiai ellenőrzés és nyomás a leg súlyosabb.

Az utóbbi évtizedekben jelentősebb kutatási munkák folynak nemzetközi együttműködés keretében. Például az irodalomtudományban, ezen belül a komparatiztikában és a modern filológiákban, valamint a zenetudományban és a művészettörténeti kutatásokban is. A színháztudományban és a filmtudományban – a kutatási területek formálódóban lévő jellege miatt – e nemzetközi együttműködési formák még nem alakultak ki.

Az irodalomtudományban megtörtént az utolsó évtizedek egyetemes kutatási irányainak a folyamatos recepciója. Ez kiszélesítette és komplexebbé tette a hazai kutatások elméleti és módszertani bázisát. E kiszélesedés a textológiai munkáktól az irodalomtörténeti kutatásokig terjedő skálán érvényesül. Hiszen azon kutatásoknak van esélyük a nemzetközi vérkeringésbe való bekapcsolódásra, amelyekben hangsúlyt kap a nemzeti irodalom kizárólagos kompetenciáján túlmutató komparatiztikai jelleg, tárgyukat nemzetközi összefüggésekbe ágyazzák, módszertanukban napra készen követik a nemzetközileg irányt szabó kutatások metodikáját, esetleg meg is haladják azokat. Elmondható, hogy a hazai kutatások komplexitásában megmarad az irodalmi jelenségek tradicionális történeti szemlélete, létmódjuk időbeliségének a vizsgálata. Ez azonban kiegészül a műalkotás nyelvhasználati és antropológiai premisszáira, bölcséleti indítatásaira és esztétikai értékeinek hatástörténeti megítélhetőségére vonatkozó szempontokkal. A kutatások szembenéznek a fejlődő irodalomelmélet kihívásaival. A formális és strukturalista iskolák poétikai hozamával, a hermeneutika és a befogadásesztétika értelmezési lehetőségeivel és a különböző posztstrukturalista tendenciák, a dekonstrukció szempontjainak alkalmazási változataival. Ez nem egyetlen iskola egyeduralmát, hanem sokfajta megközelítés kölcsönhatását jelenti a kutatásokban. Megjegyezhető, hogy a hazai irodalomtudományi kutatások módszertanának megújulásában jelentős szerepet játszottak a különböző modern filológiák. Ezek hatása az orosz formalizmustól a hermeneutikáig és a dekonstrukcióig terjedő skálán érvényesült.

A zenetudományban nemzetközi téren megindult egy erős specializálódási tendencia. Ennek ellenére a történeti zenetudomány még össze tudja fogni a tudományszak meghatározó részét. Emellett két erős zenetudományi ágazat önálló sodott, a tradicionális zene, benne a régebbi értelemben vett népzene, és a zeneelmélet kutatása. A magyar történeti zenetudománynak az általa művelt témák majdnem mindegyikében nemzetközileg elismert rangja van. Elmondható, hogy a térség országai közül – az osztrák és lengyel zenetudomány mellett – a

magyar zenetudomány tagozódott be legjobban a világ zenetudományába. A történeti zenetudományhoz képest szerényebbek az eredmények a zenei szemiotika, új hermeneutika és a narratológia mai irányzataiban. A tradicionális zene, illetve a zenei antropológia mai nemzetközi irányzatai közepette a magyar népzene tudomány tudatosan vállalja a hagyományos továbbvitelét. Továbbra is gyűjti, rögzíti, rendszerezi és – szomszéd-, illetve rokonnépi összehasonlítás után – publikálja az élő népzene. A magyar népzene kutatás – lépést tartva a nemzetközi tendenciákkal – átlépi a szorosán vett magyar népzene határát, kiterjed a nemzetiségek, rokon és szomszéd népek, Európán kívüli népek népzenejének a vizsgálatára. Az utóbbi évtizedekben a hangzó zene kutatása is csatlakozni látszik a legfontosabb nemzetközi kezdeményezésekhez.

Mint már szó esett róla, a művészettörténeti kutatásokban régóta felmerült a hagyományos magyarországi művészettörténeti tematika és a nemzetközi tudományosságban alkalmazott új módszertani irányzatok egységének a megteremtése. Ez elsősorban a hagyományos stílustörténeti módszer szélesítését, más módszerekkel való kombinációját, azaz pluralizálását jelentette. E szélesítést és pluralizálást megkönnyítette a magyar művészettörténet-írás hagyományos szociológiai orientációja. A 20. századra vonatkozó kutatások fellendülése már e módszertani pluralizálódás jegyében ment végbe. Így reagálhatott a hazai tudomány gyorsan és eredményesen a nemzetközi tudományosságban végbement tematikai és módszertani fordulatra, amely előtérbe helyezte a technikai analízist és sokban gazdagította a művek interpretációjának metodikáját.

A színház- és filmtudományi kutatásokban a nemzetközi tendenciákban erősen érvényesültek a művészettudományok általános filozófiai, esztétikai és szociológiai nézőpontjai. Így a formalista, strukturalista, szemiotikai, hermeneutikai, recepcióesztétikai és posztstrukturalista metodika, valamint a mítosz- és rítuskutatásokra és a kulturális antropológiára irányuló figyelem. Nálunk ezek közül csak néhány jelent meg. Így a strukturalizmus és a szemiotika néhány eleme. Megjelent viszont az arisztotelészi alapokat hasznosító színházontológia – a külföldi országokban kevésbé érvényesített – szempontrendszerre.

A tudományos utánpótlás kérdései

A tudományos utánpótlást ezeken a területeken is a doktoriskolák, a frissen végzettek ösztöndíjas alkalmazásának lehetősége, a Bolyai-ösztöndíj és a posztdoktori ösztöndíjak biztosítják. Megjegyzendő azonban, hogy a tudományos indulás ösztöndíjas formáinak a kiépülése nem jelenti egyben az elhelyezkedés lehetőségét is. Olykor éppen a legtehetségesebbek elhelyezkedésének vannak nem admi-

nisztratív, hanem anyagi akadályai. Az anyagi okok helyenként oda vezethetnek, hogy egyes kutatóhelyeken egy-egy nemzedék kiesik a folyamatosságból. Ez pedig felvetheti a pályáról való eltávozás, netán a végleges külföldi munkavállalás veszélyét.

A legtöbb kutatási területen nyelveket jól tudó, a nemzetközi szakirodalmat jól ismerő, tehetséges fiatal kutatógárda jelentkezik. E gárda számára a külföldi ösztöndíjaknak a megszerzése, a konferenciákra való utazás jóval könnyebb, mint az a korábbi nemzedékek számára volt. Ez – sok más tényezővel együtt – a szakmai pályakezdet, a nagyobb munkákkal való korábbi jelentkezést lényegesen megkönnyíti. Az utánpótlás tartalmi feltételei ilyenformán adottak, megszilárdítandók azonban az utánpótlás anyagi feltételei.

Az anyagi feltételek között említendő a könyvtárak fejlesztésének a problémája. A legnagyobb tudományos könyvtárak, például az Akadémiai Könyvtár vagy a budapesti Egyetemi Könyvtár is a külföldi könyvek beszerzésének nehézségeivel küszködik. A legfontosabb idegen nyelvű könyvek olykor beszerezhetetlenek a könyvtárak számára, és reprezentatív folyóiratok megrendeléséről kell lemondani.

A tudományos utánpótlás erőteljesen felveti az egyetemi szakképzés gondjait. Ennek a vizsgálata azonban nem lehet ezen összegzésnek a tárgya.

Összefoglaló megjegyzések

1. A magyarországi művészeti kutatások, a korábbiaknak megfelelően, változatlan színvonalon folynak. Tevékenységükben két fő terület különböztethető meg: az emlékek megóvása, állaguk biztosítása, rendszerezése, számbavétele, kiadása, illetve az emlékek értelmezése és esztétikai tárgyként való értékelése. A zene- és a művészettörténet-tudományban folynak egy, a hazai művészet történetét összefoglaló szintézis munkálatai. Részsintézisek napvilágot láttak a színháztudományban is. Az irodalomtudomány korábban elkészítette szintéziseit, így most részmonográfiák megalkotása van soron. A munka minden területen a nemzetközi tudományosságban kialakult korszerű metodikák jegyében folyik.

2. A magyarországi művészeti kutatások folyamatosan befogadták és feldolgozták azokat a tartalmi és módszertani irányzatokat, amelyek a század tudományosságában létrejöttek. Ezek eredményeinek a feldolgozása következtében a hazai kutatásokban kialakult egy sokszínű és termékeny tartalmi és módszertani pluralitás. Így az eredmények a nemzetközi tudományosság szempontjai és normái szerint értelmezhetők és – a terület sajátosságainak megfelelően – értékelhetők is.

3. A kutatások intézményi bázisában különbségek tapasztalhatók. Az irodalom-, zene- és művészettörténet-tudomány rendelkezik akadémiai intézeti háttérrel. Ezek az intézetek meg is őrizték a kutatásban elfoglalt központi szerepüket. Az évek során azonban sorozatos létszámleépítések következtében arra a pontra érkeztek, amely már a további csökkentést lehetetlenné teszi. A továbbiakban pozícióik megőrzése és megszilárdítása a feladat. Az intézetek mellett e területeken az egyes egyetemeken jó eredményeket felmutató kutatói műhelyek alakultak ki. A színház- és filmtudomány azonban akadémiai intézettel nem rendelkezik, és az egyetemeken sem alakultak ki ilyen jellegű kutatói műhelyek. E két területen tehát segíteni kell a fellendülőben lévő – lényegében egyéni – kutatásokat. Meg kellene teremteni ezek szilárd intézményes bázisát.

4. A hagyományos folyóiratok mindegyik területen megmaradtak. Anyagi okokból következően azonban létük állandóan veszélyeztetett. Szükség lenne e folyóiratok anyagi támogatásának megszilárdítására és az idegen nyelven megjelenő folyóiratok megerősítésére. A könyvkiadásban a nagyobb, összefoglaló munkák megjelenése igencsak nehézségekbe ütközik. E téren átfogó és átgondolt támogatási rendszer kiépítésére lenne szükség.

5. A tudományos utánpótlás formái szakmailag kialakultak. Meg kell azonban erősíteni az anyagi háttérrel. Biztosítván az intézeteknek és a tanszéknek a fiatalok felvételét lehetővé tevő anyagiakat. És továbbépítve a tudományos ösztöndíjak egymást folytató rendszerét. E témakörben vethető fel a külföldi tudományos könyvek és folyóiratok beszerzésének a megkönnyítése.

STRATÉGIAI KUTATÁSOK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAI MŰHELYFÜZETEK

II. A DISZCIPLÍNÁK MŰVELÉSE

Matematika (*Császár Ákos*)

Orvostudomány (*Vizi E. Szilveszter*)

Biológia (*Friedrich Péter*)

Fizika (*Horváth Zalán–Nagy Károly–Tompá Kálmán*)

Kémia (*Görög Sándor*)

Gazdaságtudományok (*Szentes Tamás–Zalai Ernő*)

Nyelvtudomány (*Kiefer Ferenc*)

Állam- és jogtudomány, politológia (*Kulcsár Kálmán*)

Művészetek (*Poszler György*)

Történettudomány (*Glatz Ferenc*)

Filozófia (*Vajda Mihály*)

Agrártudomány (*Dohy János–Heszky László–Tomcsányi Pál*)

Szociológia és demográfia (*Cseh-Szombathy László*)

Földtudomány (*Pantó György–Ádám József–Mészáros Ernő*)

Műszaki tudományok (*Somlyódy László–Bokor József–*

Finta József–Gyulai József–Nyíri András)

Informatika (*Vámos Tibor*)

1996 májusában az MTA javaslatára átfogó tudománypolitikai reform kidolgozása indult meg Magyarországon. A Tudománypolitikai Kollégium május 22-én állást foglalt egy hosszú távú terv és egy cselekvési program kidolgozásáról. A Tudománypolitikai Kollégiumnak az Akadémia elnöke az érintett tárcákkal egyeztetve november 13-án előterjesztette a rövid távú cselekvési programot, amely többek között tartalmazta a magyarországi állami fenntartású kutatóbázis áttekintését és konszolidálását (többek között az akadémiai és a tárcák kezelésében lévő kutatóintézetek áttekintését és későbbi időpontban diszciplínaként, a tanszéki kutatóbázis átvilágítását). Tartalmazta a program a finanszírozási rendszer felülvizsgálatát, s ennek részeként a költségvetési ráfordítás hanyatlásának megállítását. Emellett szólt a program a fiatal kutatók helyzetének megvizsgálásáról, a kutatói és egyetemi bérrendszer reformjáról, tudomány és társadalom viszonyának felülvizsgálatáról és általában a magyar tudomány és kutatásszervezet nemzetközi beágyazottságának elősegítéséről.

1996 decemberében állást foglalt az országgyűlés a tudomány kiemelt költségvetési támogatásáról, és megbízta a Magyar Tudományos Akadémiát azzal, hogy tízéves távlatban, folyamatos munkával vizsgálja felül a magyarországi tudomány helyzetét, és fogalmazzon meg javaslatokat a tennivalókra.

Az MTA közgyűlése 1997 decemberében állást foglalt három tudománypolitikai program megindítása érdekében:

1. Készüljön el egy helyzetértékelés és annak vitája.
2. Kerüljön sor a Magyarországon művelt tudományágak helyzetértékeléseire (diszciplínaviták).
3. Készüljön el a magyarországi kutatóbázis katasztere.

1998 tavaszára elkészült a helyzetértékelés és a piacgazdaság viszonyai között mozgó tudománypolitika alapelveinek tisztázó vitairata. (*Tudománypolitika az ezredforduló Magyarorszáján*. Budapest, 1998.) És megindultak a tudománypolitika kérdéseiről a viták (ezek eredményeiként 2002-ben jelenik meg a *Tudománypolitika és kutatásszervezet Magyarországon* című kötet). 2000-ben pedig elkészült a magyarországi kutatóbázis katasztere (*Magyarországi kutatóhelyek*. Budapest, 2001).

1999-ben és 2000-ben lefolytatták a diszciplínavitákat. E viták eredményeként készültek el az elmúlt esztendőben az egyes diszciplínákat értékelő tanulmányok, amelyeket a jelen füzet sorozatban adunk közre.

Glatz Ferenc